

НАРОДОВЛАДДЯ: ВИМІРИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ

Чигир П.Р. - здобувач 1 курсу третього рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» ПЗВО «Київський міжнародний університет»

**УДК 342.57
DOI 10.32782/NP.2023.3.5**

Демократія є крихкою та вразливою формою державно-політичного режиму, але будучи гарантованою силою народовладдя і підкріпленою масовим народним волевиявленням, вона перетворюється у могутній політико-правовий інструмент, який здатний запобігти будь-якій узурпації влади. Народовладдя спонукає демократію до самовдосконалення, самоочищення та утворення саморегулюючої політичної системи. Народовладдя є найвищою цінністю в демократичному суспільстві та правовим ідеалом, який не зводиться лише до легітимації державної влади, а передбачає, передусім, панування в соціумі уявлень про справедливість, взаємну повагу людей один до одного, рівність та інші аксіологічні аспекти співіснування народу. Історія провідних країн світу засвідчує важливість народовладдя у процесі побудови демократичної та правової держави.

Ключові слова: народовладдя, демократія, конституційна модернізація, верховенство права, концептуалізація.

Постановка проблеми

Дійсним маркером належності країни до лона європейської цивілізації, «вхідним квитком» до товариства держав, у яких право є визначальним фактором конституювання культури й усіх сфер суспільного буття, є належна концептуалізація й втілення в дієвий та інституційно забезпечений механізм ідеї народного суверенітету. Причому ця ідея має метафізичний статус. Вона займає місце понад сферою реально

здійснюваного політико-правового буття, втіленого у формах правління та державного устрою.

В Україні вербалізацією ідеї народовладдя є ст. 5 Конституції. Але на жаль, поки можна вести мову лише про вербалізацію. Протягом всього понад тридцятирічного періоду нашої незалежності чи не найбільш стійким і беззаперечним консенсусом вчених-конституціоналістів є визнання тієї обставини, що це конституційне положення загалом поки і лишається тільки словами, простою декларацією. Здобувши державну незалежність, Український народ, тим не менше, був усунутий від своєї влади, позбавлений дієвих механізмів її здійснення. Неповнота референдумного законодавства, відсутність конституціоналізації такої ментальної конституанти буття українського народу, як вічове народовладдя (хоча б у формі народних законодавчих ініціатив і народного вето), неможливість у конституційно закріпленій й дієвій формі висловлення народної недовіри основним посадовим особам, впливу на поведінку народних депутатів, усе це і багато іншого дозволяють стверджувати, що Українська держава узурпувала ту владу, яка має належати тільки Українському народові. А це ставить під сумнів демократичність Української держави. Адже якщо демократія як форма політико-правового режиму входить у структуру форми держави, то народовладдя є тим, що визначає сутність і всі змістові параметри самої демократії.

Вказане робить безальтернативною й вкрай необхідною фундаментальну модернізацію конституційної системи України, яка підпорядкувала засадам народовладдя відносини громадян та інститутів державної влади. Така модернізація передбачає конституціоналізацію (насичення нормами конституційного права) народовладдя. Такій конституціоналізації має передувати діяльність учених, які мають утілити народовладний імпульс народу в розроблений концепт, що б враховував як культурні коди й ментальні конституанти Українського народу, так і найпрогресивніші досягнення європейської конституційної теорії й практики, та й загалом, досягнення європейської цивілізації. Учені мають покласти «в руку» народу дієвий інструмент здійснення ним суверенної влади. Тому основним завданням вітчизняної науки конституційного права є відновлення народовладдя в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання народовладдя природно має розглядатися в межах широкого ідейного контексту, який охоплює соціально-економічні, політичні, духовно-моральні, євроінтеграційні та багато інших складових.

У такому розрізі проблематика народовладдя є предметом наукової творчості, зокрема, М. Бондара, Ф. Веніславського, Г. Волянської, М. Козюбри, В. Колісник, А. Крусяна, О. Петришина, П. Ткачука, О. Тодики, П. Рабіновича, Л. Шипілова, О. Щербанюк, С. Шевчука та інших.

Жодним чином не применшуючи значення і глибину наукових результатів цих та інших вчених-конституціоналістів, усе ж доводиться констатувати, що народовладдя як розроблений концепт усе ще залишається значною мірою несформованим.

Мета і завдання дослідження

Ця стаття присвячена спробі висвітлення питання концептуалізації народовладдя як необхідної передумови модернізації відносин між громадянами та владними інститутами. Народовладдя осмислюється як комплексний феномен, нерозривно пов'язаний з верховенством права й такими

цінностями демократичного суспільства як рівність, справедливість, гуманність, довіра тощо. Ідея народного суверенітету (стаття 5 Конституції України) розглядається як така, що має не лише правове значення, але формує саму філософію і культуру буття Українського народу.

Виклад основного матеріалу

Не зважаючи на свою зовнішню простоту, «народовладдя» саме як концепт є вкрай полісемантичним. У ньому найбільш концентровано втілюються всі основні параметри правової демократичної держави. Якщо відсутнє дієве народовладдя – відсутні так само й право з демократією. У світлі цього позбавленим жодної патетики, а натомість, суто науковим є ствердження народовладдя як правової онтології демократичної держави, самої сутності демократії, її екзистенцією та внутрішнім змістом.

Відповідно, лише ступінь конституціоналізації й відповідного інституційного забезпечення суверенітету Українського народу, його спроможність бути дієвим суб'єктом конституційних правовідносин можуть визначати статус України як демократичної держави. На жаль, цілком заслуговує на підтримку позиція, що сьогодні «немає достатніх підстав для твердження, що ідея народного суверенітету стала визначальним фактором державно-правового життя в Україні» [1, с. 110].

Гарантоване ст. 38 Конституції право громадян брати участь в управлінні державними справами, згідно з правильним твердженням А. Мацюка, є декларативним, оскільки «не дає відповіді яким чином, через які механізми громадяни можуть брати участь у зазначеному управлінні, у тому числі і в контролі за владою» [4, с. 63].

А отже, Українська демократична держава є досі нереалізованим проектом.

До певної міри, цьому сприяло звужене уявлення про саме народовладдя, відсутність його належної і сучасної концептуалізації. Зміст такої редукції полягав у зведенні народовладдя лише до права легітимізувати органи державної влади. Себто семантика народовладдя повністю розчинялася в механіці представницької демократії. Це не

відповідає як самій ідеї народовладдя, так і сучасним політико-правовим стандартами європейської цивілізації.

Сутнісно, народовладдя відсилає до установчої влади народу, сенс якої полягає, «по-перше, у встановленні власної держави (що досягається через реалізацію права народу на самовизначення), а по-друге, як наслідок, у встановленні конструкції самої держави» [7, с. 154].

При цьому, фундаментальне значення має відмова від стаціонарної інтерпретації установчої влади народу як ретроспективного акту. Воля народу ніколи не в минулому, вона є сучасною і творчою, такою, що сама визначає своє майбутнє. Народ лише тоді буде здійснювати всю повноту своєї влади, становлячи дійсну субстанцію власної держави, коли він буде самостійно наявною, стабільною та постійною основою, а також головним чинником змін та розвитку у власній державі. Народ лише тоді реалізує право на власну державу, він є «її творцем та несе відповідальність за розбудову й розвиток держави» [5, с. 26].

Про це у своєму рішенні вказав і Конституційний Суд України, «... Конституція України прийнята Верховною Радою України від імені Українського народу (преамбула Конституції України), який відповідно до статті 5 Конституції України має виняткове право визначати і змінювати конституційний лад в Україні. Це право не може бути узурповано державою, її органами або посадовими особами (там же). Отже, прийняття Конституції України Верховною Радою України було безпосереднім актом реалізації суверенітету народу, який тільки одноразово уповноважив Верховну Раду України на її прийняття ...» [6].

Дієве народовладдя дозволяє уникати руйнівного протистояння між народом і державою, остання повністю інструменталізується заради втілення в життя, стаючи зручною формою самоорганізації суспільства для задоволення загальних потреб, а також інфраструктурним середовищем для розвитку особистостей – простором діалектичної злагоди приватного і загального.

Лише народовладдя дозволяє досягати мети конституціоналізму – обмеження дер-

жавної влади та забезпечення захисту прав, свобод та інтересів громадян. Дуже правильним є міркування А. О. Петришина, що народ якомога повнішою мірою повинен сам управляти собою шляхом прямої демократії, оскільки механізм представництва може використовуватися і для обмеження участі й контролю народу за здійсненням влади обраними представниками, збереження їх повноважень [5, с. 25].

В Україні так і відбулося, коли, здавалось би, розвинений інструментарій і процедура представницької демократії фактично позбавили народ його влади.

Влада за своєю природою прагне до безмежності та неконтрольованості, тому встановлення чітких меж та контролю за діяльністю суб'єктів владних повноважень є однією з головних вимог народовладдя. Неминуча, у світлі цього, конституційна модернізація має втілити в життя правильну ідею про те, що народовладдя є сутністю конституційного ладу, що в конституційному ладі мають втілюватися дійсні інтереси народу [8, с. 129].

Й лише тоді конституційний лад України буде дійсно втілювати стабільні правові, гуманні, справедливі зв'язки між людиною, суспільством та державою. Конституційний лад має реалізувати прагнення до соціального порядку на основі співіснування індивідуального та групового інтересів із загальними, забезпечувати пріоритет прав особи. Усе це потребує з боку держави ефективних гарантій, без наявності яких сучасний лад не можна вважати конституційним [2, с. 59–60].

Структура семантичного поля концепту народовладдя є надзвичайно комплексним та різнорівневим.

По-перше, народовладдя традиційно розглядається як принцип. При цьому вплив і значення цього принципу поширюється на всі без винятки галузі права. Майже кожен галузевий інститут права є віддзеркаленням народовладдя як принципу: формування суду присяжних, ухвалення судових рішень іменем держави, захист екологічних прав громадян і забезпечення екологічної безпеки, цивільно-правова автономія особистості та недоторканність власності громадян, кримінально-охоронувальні заходи

безпеки суспільства, процедури вилучення земель для суспільних потреб тощо.

По-друге, народовладдя розглядається як гарантія доступу народу до інструментів влади у державі задля забезпечення незмінності демократичного курсу держави. Однак, народовладдя спроможне виконувати функцію гарантії демократії лише в разі створення такої системи конституційних правовідносин, які витісняють із політичного поля будь-які спроби: 1) монополізувати владу; 2) усунути народ від управління державою; 3) створити перепони у змінюваності влади. Будучи покладеним на матрицю народовладдя як гарантії демократії, концепт гарантування демократії через визнання народу вищим джерелом влади абсолютно чітко надає уявлення про юридичну роль та місце народовладдя у системі конституційних правовідносин, розкриває ще одну сторону цього багатогранного явища. При цьому слід розрізнити народовладдя як гарантію демократії та поняття гарантій самого народовладдя як системи економічних, організаційних, правових заходів, що забезпечують реалізацію народом права на владу.

По-третє, народовладдя розглядається як основне право народу як суб'єкта конституційних відносин. Стаття 5 Конституції України закріплює особливе право народу України як єдиного джерела влади визначати та змінювати конституційний лад, яке не може бути узурпованим ані державою, ані її органами чи посадовими особами [3].

Тобто йдеться саме про конституційне право народу, який здійснює своє волевиявлення у формі реалізації суб'єктивних, конституційно-гарантованих можливостей. Конституційне визнання народу єдиним джерелом влади і носієм суверенітету неминує призводити до умовиводу про наявність конституційної правосуб'єктності народу та наявності в нього права на владу, сувереном якої він є.

По-четверте, народовладдя є правовою цінністю, а отже, і самостійним об'єктом конституційних правовідносин. Ціннісний потенціал народовладдя полягає в тому, що воно є перепорою на шляху до авторитаризму та деспотії. Народовладдя є дієвим лише в разі усвідомлення народом власної

відповідальності за ситуацію в країні, як і розуміння носіями владних повноважень, які уособлюють державну владу, власної відповідальності перед народом. Враховуючи визнання народовладдя як конституційної цінності, правового та соціального пріоритету, концептуально необхідною вважається розробка єдиної доктринальної ідеології про місце та роль народного суверенітету у формуванні суспільно-політичного життя держави.

По-п'яте, народовладдя є механізмом демократії. При цьому народ є саме тією уповноваженою інституцією (суб'єктом), який реалізовує владу (безпосередньо або через делегування), а конституційне регулювання повноважень держави та її органів розподілу влади, меж державного втручання, власне, і є тим нормативним забезпеченням як елемент правового механізму. Особливо рельєфно механізм народовладдя представлений у такій формі демократії, як пряма демократія, де народ виступає безпосереднім суб'єктом, а рішення, яке ним приймається є правилом поведінки, загальнообов'язковим і неухильним для виконання всіма суб'єктами державної влади.

Висновки

Сьогодні перед Українським народом постали епохальні за своїми значенням і складністю виклики. І єдиною гідною відповіддю на них є втілення в життя ідеї народовладдя та системи цінностей, яка з ним пов'язана. Вихідною засадою і основою національного конституціоналізму мають стати демократія і народовладдя, а Основний Закон має відігравати роль договору між народом і державою про взаємні права й обов'язки, своєрідною хартією вольностей і прав Українського народу.

Необхідною є концептуалізація організаційно-правового механізму, за допомогою якого конкретні напрями діяльності народу будуть втілені в державотворчу практику. Такий механізм повинен дати змогу враховувати інтереси громадян і забезпечувати панування верховенства права. Для становлення народовладдя надзвичайно велике значення має громадянське суспільство. Воно є суспільством громадян, що є рівни-

ми у своїх правах, суспільством, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Необхідним є ствердження й втілення в життя народовладдя як людиноцентристського механізму організації державної влади.

Український народ стоїть перед завданням побудови не бюрократичної поліцейської держави, а держави конституційної, у якій пануватиме верховенство права. А така держава неможлива без налагодження досконалого механізму реалізації народовладдя як провідного конституційно-правового принципу. Визнання верховенства влади народу безумовним принципом, на якому ґрунтується українська державність, потребує новітнього теоретичного осмислення.

Література

1. Веніславський Ф. Правове обмеження державної влади – необхідна передумова стабільності конституційного ладу. *Право України*. 2010. № 6. С. 108–116.

2. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Мацюк А. Проблеми політико-правового народного аудиту за діяльністю органів публічної влади як елемента народовладдя (політико-правовий аспект). *Публічне право*. 2018. № 2. С. 63–71.

5. Петришин О. Народовладдя як фундамент демократичної, правової, соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України* : Збірник наукових праць. Харків, 2009. № 4 (59). С. 20–30.

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповіднос-

SUMMARY

Democracy is a fragile and vulnerable form of state and political regime, but being guaranteed by the power of people's power and supported by mass popular expression of will, it turns into a powerful political and legal instrument capable of preventing any usurpation of power. People's power encourages democracy to self-improvement, self-purification, and the formation of a self-regulating political system. People's power is the highest value in a democratic society and a legal ideal, which is not limited to the legitimization of state power, but involves, first of all, the dominance in society of ideas about justice, mutual respect of people for each other, equality and other axiological aspects of people's coexistence. The history of the world's leading countries testifies to the importance of people's power in the process of building a democratic and legal state.

Key words: people's power, democracy, constitutional modernization, rule of law, conceptualization.

ті Конституції України Постанови Верховної Ради України від 1 жовтня 1996 року «Про тлумачення статті 98 Конституції України» (справа щодо конституційності тлумачення Верховною Радою України статті 98 Конституції України) від 11 липня 1997 року-№ 3-зп/1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-97#Text> (дата звернення: 25.04.2023).

7. Шипілов Л. М. Народовладдя як основа демократичної держави : монографія. Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. 216 с.

8. Щербанюк О. В. Народний суверенітет у теорії політико-правових вчень: історична школа : монографія. Книга І. Київ : Логос, 2013. 182 с.